מפי כהן
שיחות לפרשיות השבוע

פרשת קדושים

מפי מו"ר **הרב שמעון כהן** שליט"א

בס"ד ניסן תשע"ו ◆ גליון 145

ניתן לשלוח מייל לכתובת rephael.wasser@gmail.com ולקבל את הגיליון מידי שבוע לתיבת המייל

חמש שנים ראשונות – באילן ובאדם

כל גיל והחינוך המתאים לו

ראשי פרקים:

מצוות ערלה ומצוות נטע רבעי ◈ צעדים ראשונים בשדה החינוך ◈ להסיר את ערלת הלב ◈ חינוך לתורה - בן שלוש בן ארבע ובן חמש ◈ האדם נמצא בתהליך מתמיד של התפתחות ◈ האדם דומה למלך, לחזיר, לגדי, לסוס, לחמור, לכלב ולקוף ◈ ה' קושר דבר רוחני בדבר גשמי ◈ העובר ברחם אמו שמור ומוגן ◈ חלב אם - השגחה פרטית ◈ הוא מפריע, מסריח ובוכה בלי סיבה - אז למה כולם אוהבים אותו? ◈ גיל הנערות - ההורים דואגים ◈ הרופאים ממליצים לבכות ◈ כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך ◈ באיזה גיל לשלוח את הילד לבית הספר? ◈ אסור להפריע למדען במילוי תפקידו

מקורות עיקריים:

אור החיים ויקרא יט, כג ◈ מדרש תנחומא קדושים יד ◈ שולחן ערוך יורה דעה רמה, ח ◈ דרכי משה הקצר שולחן ערוך יורה דעה רמה, ד ◈ ביאור הגר"א על שולחן ערוך יורה דעה הלכות תלמוד תורה רמה, ח ◈ רש"י אבות פ"ה, מכ"א ◈ מרכבת המשנה שם ◈ קהלת רבה א, א ◈ חובות הלבבות שער ב, שער הבחינה פרק ה ◈ סדר היום פירוש משנת בן חמש שנים

מצוות ערלה ומצוות נטע רבעי

פרשת קדושים היא מהפרשות עם המספר הרב ביותר של מצוות, ובתוכן מספר מצוות הנמנות עם המצוות התלויות בארץ, וכך נאמר:

"וְכִי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל עֵץ מַאֲכָל וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל: וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַה': וּבַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁת תֹּאכְלוּ אֶת פִּרְיוֹ לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ אֲנִי ה' אֱלֹקֵיכֶם"[1].

פסוקים אלה כוללים בתוכם שתי מצוות: מצוות ערלה ומצוות נטע רבעי. מצוות ערלה היא מצוות לא תעשה האוסרת לאכול את פירות העצים בשלוש השנים הראשונות לנטיעתם.

---

[1] ויקרא יט, כג-כה.

פירות שחנטו בשנה הרביעית, הריהם "קדש הלולים", ובלשון חכמים נקראים 'רבעי'[2]. דינם של פירות אלה הוא, שאינם נאכלים אלא בירושלים, או שפודים אותם על כסף, ובכסף קונים דברי מאכל הנאכלים בירושלים[3], כמו מעשר שני[4], וזוהי מצוות נטע רבעי.

בזמן הזה אסור לאכול פירות רבעי אפילו בירושלים[5], ולכן פודים אותם - אפילו שוויים רב - על ערך שווה פרוטה שבמטבע.

רק בשנה החמישית יוצאים הפירות מאיסור ערלה ונטע רבעי וניתן לאכלם ללא הגבלה.

צעדים ראשונים בשדה החינוך

המילה 'ערלה' דורשת לימוד, אנו פוגשים את שורשה במקומות נוספים, "וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם"[6], "וְכָל עָרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ"[7], "כָּל בֶּן נֵכָר עֲרֵל לֵב וְעֲרֵל בָּשָׂר לֹא יָבוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי"[8], ועוד.

רש"י מבאר, שמשמעות המילה 'ערלה' היא אטימות. בשנים הראשונות הפירות אטומים וסגורים באילנות ואסור ליהנות מהם, רק לאחר שלוש שנים כשסרה הערלה סרה גם האטימות.

"אור החיים" הקדוש[9] כותב, שמצוות ערלה רומזת לצעדים הראשונים של כל ילד יהודי בשדה החינוך, וכה דבריו:

> "ואמר 'ג' שנים יהיה לכם ערלים', פירוש אטומים, שלא יצא מהם צפצוף תורה שהוא פרי מאכל (תנחומא קדושים יד), שעד שלוש שנים אין התינוק יכול לדבר, ובשנה הרביעית שהתחיל לדבר ילמדו לומר 'תורה צוה לנו', 'שמע ישראל', וזה יקרא 'קודש הילולים'.
>
> 'ובשנה החמישית תאכלו את פריו', כמאמרם ז"ל (אבות פ"ה): בן ה' שנים למקרא, ויתחיל להיות עץ מאכל".

להסיר את ערלת הלב

יש מנהג דרך ארץ לא לאכול לב. הגמרא בהוריות[10] מונה שישה דברים שגורמים לשכחה, ובהם "האוכל לב של בהמה", וב"כף החיים"[11] מובא בשם האר"י, שגם לב של עוף אין לאכול. למעשה, לפי הריקאנטי[12], ניתן להסיר את ערלת הלב ולאכלו[13], חותכים את הקצה ומקיימים בלב הבהמה מעין ברית מילה.

---

[2] ראה מעשר שני פ"ה, משניות א-ג וערלה פ"א, משניות ז-ח.

[3] ראה מעשר שני פ"ה, מ"ב; רמב"ם מעשר שני ונטע רבעי פ"ט, ה"א ושו"ע יו"ד סימן רצד סעיף ו.

[4] ראה מעשר שני פ"ה, משניות ב-ד; קידושין נד ע"ב; רמב"ם מעשר שני ונטע רבעי פ"ט, הלכות א, ב, ד; טור יו"ד סימן רצד ושו"ע שם סעיף ו.

[5] אף על פי שקדושת ירושלים קיימת גם בזמן הזה (כמבואר ברמב"ם הלכות בית הבחירה ו, יד-טו), כתב הרמב"ם (הלכות מעשר שני ב, א), שמעשר שני אינו נאכל בזמן הזה בירושלים, משום שהוקש לבכור שאינו נאכל אלא כשהמזבח על מכונו. לגבי רבעי לא כתב הרמב"ם בפירוש מה דינו, אך כתב הצל"ח (ביצה ה ע"ב ד"ה ודע), שמכיון שהשווה רבעי למעשר שני, משמע שלכל דבר השווה אותם.

[6] שמות ו, יב.

[7] שמות יב, מח.

[8] יחזקאל מד, ט.

[9] אור החיים ויקרא יט, כג.

בשלוש השנים הראשונות של האילן ישנה אטימות, ופירותיו אסורים באיסור הנאה. בדומה לזה גם תינוק שנולד נחשב אטום בשלוש השנים הראשונות שלו. בשנים אלו הוא לא לומד תורה ולא מלמדים אותו תורה.

כשהילד מגיע לגיל שלוש מלמדים אותו לומר "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב"[14] והוא הופך להיות 'קודש הילולים', ומהשנה החמישית ואילך הוא כבר הופך להיות עץ מאכל.

חינוך לתורה – בן שלוש בן ארבע ובן חמש

המקור לדברי "אור החיים" הקדוש נמצא מדרש תנחומא[15], וכך כתוב במדרש:

"'ונטעתם... וערלתם', הכתוב מדבר בתינוק.

'שלוש שנים יהיה לכם ערלים', שאינו יכול להשיח ולא לדבר.

'ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש', שאביו מקדישו לתורה.

'הלולים לה'', מהו הלולים? שבשעה שהוא מהולל להקב"ה.

'ובשנה החמישית תאכלו את פריו', משעה שהוא מתחייב לקרות בתורה מכאן ואילך.

'להוסיף לכם תבואתו', מכאן שנו רבותינו בן חמש שנים למקרא בן עשר שנים למשנה".

המדרש מלמד אותנו מהם הצעדים הראשונים בבנין החינוך של הילד, בגיל שלוש מפגישים את הילד עם אותיות התורה, עם הפסוקים הראשונים, ובגיל חמש מתחילים ללמד אותו מקרא.

בהלכות תלמוד תורה[16] מובאים הדברים להלכה:

"מכניסים התינוקות להתלמד, בן חמש שנים שלימות... הגה: ומכל מקום מיד שיהיה בן ג' שנים שלימות מלמדין אותו אותיות התורה, כדי שירגיל עצמו לקרות בתורה (הרב אברבנאל בפירוש לאבות)".

וב"דרכי משה"[17] על הטור, הרמ"א[18] מאריך יותר ומבאר:

---

[10] הוריות יג ע"ב.

[11] כף החיים יורה דעה סימן עב, ו.

[12] **רבי מנחם ריקאנטי (איטליה), הא"י-הא"ע -** פוסק ומקובל. כתב פירוש על התורה על דרך הקבלה, ספר על טעמי המצוות ופירוש על התפילות. ספרו היחיד בהלכה הוא הספר "פסקי ריקאנטי".

[13] מובא בש"ך (יורה דעה סימן עב סקי"ד), וזו לשונו: "וברקנ"ט פרשת לך לך כתוב, וזו לשונו: ובעבור כי הברית היא דוגמת הלב, לכך חותכים גם חידוד הלב בראשיתו להעביר משם כחות הטומאה, וזהו 'ומלתם את ערלת לבבכם'. ע"ש".

[14] דברים לג, ד.

[15] מדרש תנחומא קדושים יד.

[16] שולחן ערוך יורה דעה רמה, ח.

[17] דרכי משה הקצר שולחן ערוך יורה דעה רמה, ד.

[18] **רבי משה איסרליש (קראקוב, פולין), הרפ"ה-השל"ב -** גדול הפוסקים באירופה האשכנזית. שימש רב, אב בית דין וראש ישיבה בעיר מולדתו, ומשם פרס את מצודתו על כל ערי גרמניה, פולניה וצפון איטליה. כאשר חיבר רבי יוסף קארו את ה"שולחן ערוך", הוסיף עליו הרמ"א הגהות לפי שיטות הפוסקים האשכנזים, והביא לכך שספר הלכה אחד ישמש הן את יהדות ספרד הן את יהדות אשכנז. הרמ"א השיב תשובות רבות בהלכה, ועסק גם בפילוסופיה ובסודות התורה. עליו נאמר הפתגם: ממשה (הרמב"ם) עד משה (הרמ"א) לא קם כמשה (הרמ"א). בעקבות פרסומו של הספר "בית יוסף" של רבי יוסף

"וכתב הרב האברבנאל פרק בעשרה מאמרות (נחלת אבות לפרקי אבות פ"ה, מכ"א), כי יש אומרים דאף על גב דבן חמש למקרא, בן שלוש שנים לאותיות - ללמוד אותיות התורה. ומצאו להם סמך מן המדרש (תנחומא קדושים יד): 'שלש שנים יהיה לכם ערלים ובשנה הרביעית קודש הלולים' (ויקרא יט, כג-כד), רוצה לומר ללמוד אותיות התורה וכו'".

הגאון מוילנא[19] שם[20] מקשה:

"איני מבין שיחתו, דהא מיד שמתחיל לדבר חייב כנ"ל"[21].

יש כאן בירור מעמיק בשאלה, מהו הסדר הנכון של תהליך ההתפתחות של הילד. רש"י בפירושו למסכת אבות[22] מסביר מדוע "בן חמש שנים למקרא", וזו לשונו:

"בן חמש שנים למקרא - ...שמכניסין אותו ללמוד תורה ופסוקים, אבל לא קודם לכן, לפי שהתורה מתשת כוחו של תינוק".

האדם נמצא בתהליך מתמיד של התפתחות

בספר "מרכבת המשנה" על מסכת אבות שם, כותב המהר"י אלאשקר[23], מראשוני האחרונים:

"בן חמש שנים, בא להוציאנו מדעת הנפסד, אשר הם אומרים, שאין הפרש בין האדם ובין בעלי חיים. והוא שהראה שהאדם בתחילת יצירתו הוא בדעת דומה לבעלי חיים, וכמו שכתוב: 'ועיר פרא אדם יולד' (איוב יא, יב). אמנם כפי מה שהוסיף בשנים, הוא מוסיף מהבהמות, ונתוסף בו כוח שכלי, והוא מוסיף שלימות. אמנם הבהמות מעת לדתן הם קונים השלימות, אשר יקנו אחר

קארו על הטור כתב הרמ"א את ספרו "דרכי משה", הכולל ביאור על הטור ובו גם עיקרי דבריו של הבית יוסף שבמקומות רבים חלק עליהם הרמ"א. ספר נוסף של הרמ"א הוא "תורת חטאת" על דיני איסור והיתר, שמבוסס בעיקרו על הספר "שערי דורא" לרבי יצחק מדורא תלמיד מהר"ם מרוטנבורג. הספר מהווה בסיס להגהות הרמ"א ב"שולחן ערוך" בהלכות כשרות.

[19] **רבי אליהו קרמר (הגאון מוילנה) (ליטא), הת"פ-התקנ"ח -** מגדולי חכמי התורה בישראל. שלט בכל מקצועות התורה ובשאר חכמות. בקיאותו וידענותו העצומה זיכו אותו בכינוי "הגאון מוילנה". על אף שלא החזיק במשרה רשמית כלשהי, קנה לו מעמד של מנהיג חשוב בדורו ובדורות הבאים אחריו. כתביו לא ראו אור בחייו אך לאחר מותו נדפסו כשבעים ספרים המיוחסים לו, וביניהם: פירוש למשנה, פירושים לזוהר, תיקונים לספר יצירה ולספרא דצניעותא, פרשנות לתנ"ך ועוד.

[20] ביאור הגר"א על שולחן ערוך יורה דעה הלכות תלמוד תורה רמה, ח.

[21] כוונת הגאון להקשות על דברי הרמ"א כאן מדבריו בסעיף ה, שם כתב דכשיתחיל לדבר מתחיל ללמדו "תורה צוה" וכו'. ובשולחן ערוך הרב (הלכות תלמוד תורה פ"א, ה"א) מבואר, דכשמתחיל לדבר מלמד אותו האבא בעל פה "תורה צוה" וכו'. וכשמגיע לגיל שלוש מלמד אותו מן הכתב. עיי"ש.

[22] רש"י אבות פ"ה, מכ"א.

[23] **רבי יוסף אלאשקר (סיביליה שבספרד-תלמסאן שבצפון אפריקה), הר"ל-הש' -** בהיותו ילד, בעקבות הפרעות שאירעו בסיביליה בשנת רמ"ג, עברה משפחתו לעיר מלאגה המוסלמית (בדרום ספרד), ואחרי כיבושה בידי הנוצרים סמוך לגירוש רנ"ב עזבו בני המשפחה את ספרד ונדדו לצפון אפריקה, שם קבעו את מושבם בעיר תלמסאן שבאלג'יריה. רבי יוסף למד תורה אצל אביו הרב, ובתלמסאן למד בישיבתו של רבי שלמה כלץ שאותו החשיב כרבו, ולו הקדיש את חיבורו הגדול "צפנת פענח". במשך השנים הפך רבי יוסף לאחד מרבני תלמסאן החשובים, ולימד תורה בישיבה שבעיר. רבי יוסף נפטר בתלמסאן, ונקבר שם סמוך לקברו של רבי אפרים אנקווה, חברו של הרשב"ץ דוראן, שנפטר כמאה שנים לפניו. שני הקברים נחשבו בעיני יהודי האיזור כמקום קדוש. כתב מספר ספרים שעסקו בפרשנות התלמוד, בהלכה, במחשבה ובקבלה, ונשארו בכתבי-יד. אחד מספריו ששרד הוא "מרכבת המשנה" - פירוש מקיף על מסכת אבות, ובו ליקוטים רבים ממפרשים שקדמו לו, וכן פירושים עצמאיים משלו. בן מפורסם אחר של משפחת אלאשקר הוא רבי משה, בעל שו"ת מהר"ם אלאשקר, שעזב גם הוא את ספרד באותה תקופה, משם הגיע לתוניס, ובסוף ימיו חי בארץ ישראל.

גדילתם, וזהו שאמר: 'שור או כשב או עז כי יולד' (ויקרא כב, כ), שבשעת לדתו הוא נקרא שור, וכשם שאינו מוסיף שלימות על מה שנולד.

ועל כן אמר אם תרצה ותבחין מי הוא האדם מגדר בעלי חיים, והוא נקרא בשם אדם, הוא כשתראה שהוא בן חמש שנים, והוא בקי במקרא".

כשאדם נולד, בשלבים הראשונים אין כמעט הבדל בינו לבין בהמה, לתינוק אין דעת וכמעט כל הטיפול בו מתרכז בצרכים הגופניים שלו. יתרה מזאת, לבהמה יש אפילו יתרון על האדם, כי היא יודעת ללכת ולאכול בכוחות עצמה כבר מהרגעים הראשונים שבהם יצאה לאויר העולם, וכבר בראשית הדרך יש לה שיניים ושיער. אבל למעשה היתרונות המדומים הללו שקיימים אצל הבהמה נובעים מפחיתותה, הבהמה נולדת כשהיא עשויה, אין אצלה תהליך התפתחותי מדורג שהולך ונבנה שלב אחר שלב.

תהליך הבניה של האדם, הוא היסוד המבדיל בין האדם לבעלי החיים. לא רק אצל ילד קיים תהליך של התפתחות, גם אצל מבוגר, "בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, בן שלוש עשרה למצוות, בן חמש עשרה לתלמוד, בן שמונה עשרה לחופה, בן עשרים לרדוף, בן שלושים לכוח, בן ארבעים לבינה, בן חמישים לעצה, בן ששים לזקנה, בן שבעים לשיבה, בן שמונים לגבורה, בן תשעים לשוח, בן מאה כאילו מת ועבר ובטל מן העולם"[24].

האדם נמצא בתהליך מתמיד של התפתחות, מבחינה גופנית, שכלית, נפשית ורגשית, מכל הבחינות. והלימוד שאדם לומד צריך להיות מותאם לגילו.

האדם דומה למלך, לחזיר, לגדי, לסוס, לחמור, לכלב ולקוף

תהליך ההתפתחות של האדם מתואר בלשון מליצית ובצורה מפורטת יותר במדרש קהלת[25], וזו לשון המדרש:

"רבי שמואל בר רב יצחק מתני לה בשם רבי שמעון בן אלעזר: שבעה הבלים שאמר קהלת כנגד שבעה עולמות שאדם רואה:

בן שנה - דומה למלך נתון באיספקרפסטי (באפירין מחופה), והכל מחבקין ומנשקין אותו.

בן שתים ושלוש - דומה לחזיר שפושט ידיו בביבין.

בן עשר שנה - קופץ כגדי.

בן עשרים - כסוס נהים משפר גרמיה ובעי אתתא (כסוס נוהם ומשפר הופעתו ומבקש ומצפה לאישה).

נשא אישה - הרי הוא כחמור.

הוליד בנים - מעיז פניו ככלב להביא לחם ומזונות.

הזקין - הרי הוא כקוף. הדא דתימר בעמי הארץ, אבל בבני תורה כתיב: 'והמלך דוד זקן' (מלכים א' א, א), אף על פי שהוא זקן - מלך".

---

[24] אבות פ"ה, מכ"א.

[25] קהלת רבה א, א.

כלומר ההבלים שעליהם מדבר שלמה המלך בתחילת ספרו רומזים לשבעה עולמות שהאדם עובר בימי חייו. כשהתינוק עוד בעריסה, כולם באים אליו ומחייכים אליו, עושים לו פרצופים ומחבקים ומנשקים אותו, הוא מקבל את מלוא תשומת הלב, עוטפים אותו בצמר גפן וכל דרישותיו מתמלאות במלואן.

בגיל שנתיים-שלוש, הוא מתחיל לעשות שטויות, הוא נוגע בכל דבר, הוא נובר בפח ומשחק עם לטאה או מקק שעוברים לידו. הוא לא יודע מה מותר ומתאים, לכן "ידו בכל".

בגיל עשר, התכונה הבולטת היא התנועתיות. בגיל עשרים, הוא כבר בחור, הוא עסוק בשיפור הופעתו, הוא מסתכל על עצמו במראה כדי לבחון כמה הוא יפה ומרשים.

אחרי החתונה, הוא הופך להיות הסבל הראשי, הוא חוזר בכל יום שישי מהשוק עם סלים מלאים במצרכים, והגב שלו הולך ונהיה יותר ויותר כפוף. וכשיש ילדים, עול הפרנסה גובר וצריך להעיז פנים ככלב.

לבסוף מגיע גיל זקנה ושיבה, שבו אדם נראה כקוף, אלא אם כן שקד על התורה בחייו וזכה להימנות עם תלמידי החכמים, שככל שהם מזדקנים דעתם מתווספת עליהם, ואז צורת 'מלך' לא זזה ממנו.

ה' קושר דבר רוחני בדבר גשמי

בספר "חבות הלבבות"[26] מתאר רבנו בחיי[27] בהרחבה את הסדר הרוחני של מבנה גוף האדם, וכה דבריו:

> "תראה גוף האדם מורכב מיסודות חלוקים וטבעים שאינם דומים, חברם הבורא יתעלה בגבורתו וקשרם בחכמתו, והתחבר מהם גוף עומד מתאחד במראיתו, מתחלק בטבעיו. וחיבר אליו עצם רוחני אורי, דומה לרוחניות האישים העליונים וזה העצם הוא נפשו, אשר קשרה בו באמצעיים ראויים לשתי הקצוות, והם רוח החיים והחום הטבעי, והדם, והגידים, והעצבים, והעורקים".

הגוף והנפש הם חלק מגוף אורגני אחד[28], וכך מבאר הרמ"א את המילים "רופא כל בשר ומפליא לעשות" שבברכת 'אשר יצר': "שמפליא לעשות במה ששומר רוח האדם בקרבו, **וקושר דבר רוחני בדבר גשמי**, והכל הוא על ידי שהוא רופא כל בשר, כי אז האדם בקו הבריאות ונשמתו משתמרת בקרבו".

זה פלא שהנשמה מסוגלת לחיות עם הגוף, זה דבר שהוא מעבר לטבע, כי לנשמה יש שאיפות משלה ולגוף יש שאיפות משלו, וכל אחד דוחף לכיוון שלו. אם בכל זאת הנשמה והגוף מצליחים לחיות בהרמוניה, זה נס ופלא. הנשמה צריכה להתחבר לגוף שפל עם תאוות ויצרים, ואף על פי כן היא לא מתייאשת.

העובר ברחם אמו שמור ומוגן

ממשיך רבנו בחיי:

> "...ואחר כן חשב בחנות הבורא יתעלה בהנהגתו את האדם, אשר שם לו בטן אמו למצע בתחילת עניינו, כדי שיהיה במקום שמור ומבצר נצור, מקום שלא תשיגהו יד ולא יגיע אליו לא חום ולא

---

[26] חובות הלבבות שער ב, שער הבחינה פרק ה.

[27] **רבנו בחיי ב"ר יוסף אבן פקודה (סרגוסה שבספרד), חי סביב שנת דתת"ך -** מגדולי ישראל בספרד. התפרסם בעיקר בגלל ספרו הגדול "חובות הלבבות" - ספר מוסר ומחשבה עמוק ומקיף, שנמנה בין ספרי היסוד של המחשה היהודית לדורותיה. הספר מחולק לשערים לפי נושאים, ובראשו 'שער הייחוד' שעוסק בעיקר בהוכחות שיכליות למציאות הבורא (יש לציין כי רבנו בחיי ב"ר אשר אבן חלוה, בעל פירוש רבנו החיי על התורה, חי כמאה וחמשים שנה אחריו).

[28] ראה שיחות הרצי"ה לספר בראשית עמ' 373.

קור עם המגן החזק והמחסה הנבצר ועם המזון המזומן. והוא הולך וגדל, עד שיחזק על התנועה והתנודה, עם הגעתו אל מזונו מבלי יגיעה וטורח, הוכן לו במקום, אשר לא יוכל אדם להגיעו אליו בשום פנים, וכל אשר יגדל גופו, ירבה מזונו עד עת קצוב".

כשהעובר נמצא ברחם אמו, הוא שמור ומוגן בצורה מופלאה, הוא מקבל בדיוק את כמות האוכל הנדרשת לו ובדיוק את גובה הטמפרטורה שהוא זקוק לה.

חלב אם – השגחה פרטית

מכאן עובר רבנו בחיי לתיאור נפלאות הבורא בשלב הלידה ותקופת ההנקה, וכה דבריו:

"ואחר כן יצא מבטן אמו אל דרך צר מבלי תחבולה שיתחכם בה לצאתו, ולא דבר שיעשה לסייע לו בו, אלא ביכולת החכם הרחום וחנון המרחם על בריותיו...

ואחר כך יוצא הולד אל העולם הזה, והוא חלש בחושיו זולתי חוש המשוש והטעם. ויזמין לו הבורא יתעלה מזונו משדי אמו ויהפך הדם, אשר היה מזונו במעי אמו, לחלב בשדיה, נגר, ערב ומתוק, כמעין הנובע בעת הצורך אליו, ואיננו רב שיכבד על אמו משאו, ויגר מבלי מוץ, ולא מעט שייגע הילד בהוציאו, ומצצו מן השד. ומחנותו בזה, ששם נקב השד כפי מחט לא רחב, שיגר החלב מבלי מיץ או שיחנק בו הילד בעת מצצו את השד, ולא צר הרבה שיטרח בהוצאתו במיץ".

כשהעובר יוצא לאויר העולם, הוא מפתח בראש ובראשונה את חוש המישוש, הוא מרגיש את החום של אמו, ושאר החושים עדיין אינם מפותחים, הוא לא מבחין בין צבעים ולא יודע מה זה חמוץ ומה זה מתוק. בימים הראשונים שלאחר הלידה, התינוק יונק חלב שמכיל כמות עצומה של נוגדנים וחומרים ביולוגיים שעוזרים להכין את מערכת העיכול של התינוק ליניקה ואכילה, והרכב החלב משתנה בהתאם לצורכי התינוק. ככל שהתינוק בוגר יותר החלב שומני יותר, והתינוק מקבל יותר קלוריות. גם בשעות הערב, כהכנה לשנת הלילה, החלב שומני יותר. ובקיץ החלב דליל יותר כדי לענות על צורכי הנוזלים של התינוק. חלב אם זה משהו פלאי, זו ממש השגחה פרטית.

הוא מפריע, מסריח ובוכה בלי סיבה – אז למה כולם אוהבים אותו?

מכאן עובר רבנו בחיי לתהליך הגידול שלאחר תקופת הננקה.

"אחר כן יחזק גופו לראות המראים ולשמוע הקולות, ויתנהו האלקים לחן ולחסד ולרחמים בלב יולדיו, כדי שלא יכבד עליהם גידולו, וירגישו עליו יותר מעצמם במאכל ובמשתה, ויקל בעיניהם כל טרחו ועמל גידולו מרחיצה וחיתול וכיוצא בהם, ולנהלו לאט ולדחות מעליו כל נזק על כרחו".

התינוק כבר שומע ורואה, מקשיב ומגיב, וכולם אוהבים אותו. לכאורה זה נגד ההיגיון, הרי הוא מפריע לכולם לישון בלילה, הוא מסריח את הבית, הוא בוכה בלי להסביר מה הוא צריך, הוא הולך לישון כשכולם קמים ומתעורר לחיים כשכולם עייפים ורוצים לישון... אז למה כולם אוהבים אותו? זה חסד ה', ה' נתן חן מיוחד בגיל הזה.

גיל הנערות – ההורים דואגים

השלב הבא הוא גיל הנערות.

"ואחר כך יעתק מענין הילדות אל הנערות, ולא יקוצו בו אבותיו, ולא יתקצפו לרוב צרכיו ומעוט הכרתו מה שהם סובלים מטרחו וספוקו, ומשאו, אך תגדל הדאגה לו בליבם, עד שיגיע לימי הבחרות, וכבר למד לדבר על סדר ודרוג ויחזקו כוחות חושיו וכוחות נפשו ויקבל החכמה והדעת, ויכיר קצת המוחשים מקצתם בחושיו הגשמיים, וקצת המושכלים מקצתם בחושיו הרוחניים, כמו שכתב החכם: 'כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה'. ומרוב הטובה על האדם, שאיננו משכיל ולא מכיר הטוב והרע בעת ילדותו, שאם היו שכלו והכרתו שלמים בעת גידולו, ויכיר יתרון בני אדם עליו בהנהיגם עצמם ומהירות תנועתם ונקיותם, ויראה עצמו בהיפך כל זה, היה מת מן הדאגה והיגון".

בגיל הנערות ההורים מתחילים לדאוג לילד, שלא יצא ביום חורפי בלי סוודר ומעיל, שלא יסתובב בחוץ בשעות מאוחרות ושיתרחק מדבר סכנה.

הרופאים ממליצים לבכות

בהמשך מדבר רבנו בחיי על תפקידו של הבכי.

"ומן התימה בענין בכייתו, כי הילד יש לו תועלת בה, כפי מה שאמרו חכמי הרופאים, כי במוחי הילדים ליחה, כשהיא נשארת על ענינה, מחדשת עליהם חדושים רעים, והבכי מתיך הליחה ההיא ממוחיהם וינצלו מרעת מאורעיה".

הרופאים סבורים שמטרת הדמעות הזולגות היא להרחיק מהגוף פסולת או חומרים רעילים. לבכות זה דבר בריא, לפי דברי הרופאים אנשים שבוכים יותר ומתייחסים לבכי בצורה חיובית סובלים פחות מכיבי קיבה ומדלקות מעיים. יש מחקרים מדהימים על התנהגותם של אוטיסטים אחרי בכי. המטפלים מספרים על שיפור עמוק ומהיר אצל ילדים אוטיסטים שקיבלו עידוד לבכות בזמן הטיפול.

כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך

בהמשך רבנו בחיי מתאר בצורה נפלאה את התהליכים הביולוגים, הפיזיולוגים, והרוחניים שעוברים על האדם.

"...ואחר כן ישיב אל ליבו ויסתכל בתועלת אברי גופו ואופני תקנתו בכל אחד מהם: הידיים לקחת ולתת, והרגלים ללכת, והעיניים לראות, והאזנים לשמוע, והאף להריח, והלשון לדבר, והפה לאכול, והשיניים ללעוס, והאצטומכא לבשל, והכבד לזקק המזון, והסמפונות להוציא המותרות, והכיסים לסבלם, והלב משכן החום הטבעי ומבוע החיים, והמוח משכן הכוחות הרוחניים ומבוע ההרגש ושורש העצבים, והרחם לקיים הזרע, וכן שאר אברי הגוף, ואשר יעלם ממנו מתועלותם יותר ממה שנראה לנו. וכמו כן תראינה פעולות הטבע בתוך הגוף למתבונן בהם, בהגיע המזון אליו בחלקו אותו על כל חלק מחלקי הגוף, ויראה מסימני החכמה מה שיזרז אותו להודות לבוראו ולשבחו עליהם, כמו שכתב דוד עליו השלום: 'כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך'".

ככל שנלמד יותר על גוף האדם, על פלא היצירה האלקית, כך נזדרז לתת שבח והודיה לפני ה' יתברך על חסדיו הגדולים. רבנו בחיי ממשיך לתאר באריכות רבה את התהליך הפלאי של מערכת העיכול ומערכות נוספות בגוף, והדברים דורשים עוד לימוד והעמקה.

באיזה גיל לשלוח את הילד לבית הספר?

נסיים בדברים שכתב רבי משה בן מכיר[29], ממקובלי העיר צפת, במאמר "משנת בן חמש" שבסוף ספרו "סדר היום"[30]:

"ולהיות המשנה הזאת מדברת בענין סדר האדם מתחילתו ועד סופו, ראיתי לבאר אותה לכונן החיבור הזה אשר היא כוללת עניינים רבים כפי האיכות, כי לא לחינם השמיענו התנא ענין הסדר הזה, אלא ללמד ממנה עניינים אחרים, ונתחיל בביאורה בעזרת ה':

'בן ה' שנים למקרא' - מה שהתחיל התנא בענין הקריאה של התינוק מה' שנים ואילך, אפשר לומר כי דיבר בהווה, שכן דרכן של רוב תינוקות שאינן יודעים לדבר כראוי עד הזמן הזה, בפרט לענין קריאת פסוק, ולזה אין מוליכין אותו לבית הספר קודם הזמן הזה, כי הוא דבר לבטלה, ואין לצער לנער במקום שאין לו תועלת כל כך.

עוד אפשר, דמקרא, רוצה לומר, פסוק אחר שיתחיל לקרות, אבל קודם הזמן הזה יעסוק בידיעת האותיות והנקודות וקריאתן, ולפי זה הטעם, מוליכין התינוק לבית הספר אפילו כבן ב' או ג' שנים כדי ללמדו האותיות והנקודות וכל מה שישיג, וכן נוהגין.

אבל יש מי שמדקדק, שאין מוליך אותו כל זמן שלא הגיע לג' שנים, ואפילו ברביעית אינו חושש עד שיגיע לשנה הה', וראייתם מפירות האילן שכתוב בהם 'שלש שנים יהיה לכם ערלים', שעדיין הם ברשותו של סמא"ל ואין ליהנות מהם, ובד' צריך הלולים, ובה' תאכל את פריו. הוא הדין נמי לענין הולד, כל זמן ג' שנים אין לנו שיעסוק בחפצי שמים כלל, מפני שהוא תחת שעבודו של סמא"ל, ואפילו מעט מזער, אבל בה' ראוי לעסק וספינא ליה כתורא. ולפי דרכו נקט התנא ה' שנים דווקא, אבל לא ראיתי ממש דבריו. וראיותיו מפירות האילן אינה ראיה, כי פרי האילן לא נראה אלא לצורך הגוף ולהנאתו, והוא מחלקו של סמא"ל, ולכן ראוי לתת לו חלק מה לבדו ולא נעבור בגבולו, אבל פרי האדם לא נברא אלא להשלים נפש א' ולעבוד עבודה שלמה כל ימי חייו ויתפאר ליוצר בראשית, והלואי היה אפשר שיוכל לעבוד מיום שנולד, אלא שהולך וגדל גדולתו מעט מעט, כמו שכתוב: 'אך בצלם יתהלך איש'".

כלומר לפי רבי משה בן מכיר לימוד האותיות והנקודות צריך להתחיל לפני גיל חמש, ובגיל חמש מתחילים ללמד את הפסוק הראשון.

אסור להפריע למדען במילוי תפקידו

בסיום הדברים כותב רבי משה הדרכה חינוכית להורים כיצד לחנך את ילדם עד הגיעו למקרא, וזו לשונו:

"ובאלו הה' שנים אין לצער לתינוק בשום דרך, כי אין לו שכל כלל, וכל מה שיקח מצדו ומתבונתו יקח, אבל אין להכותו כלל על שום דבר וענין, והמכה בו חוטא".

---

[29] **רבי משה בן מכיר (צפת), שנות הש' -** ממקובלי העיר צפת. שימש כראש ישיבה. ישיבתו שכנה בעין זיתים הסמוכה לצפת, ותלמידיה פעלו לקירוב הגאולה על ידי לימוד תורה, תפילות, מעשי תשובה וסיגופים. בישיבה נקבעו משמרות של לומדים יום ולילה ללא הפסקה. ספרו "סדר היום" הוא ספר הלכתי-קבלי המתאר את "הסדר שיעשה האדם בימיו ובלילותיו, בשבתות ובמועדים, סדר כל השנה בשבתו בבית ובלכתו בדרך, בשכבו ובקומו". ספר זה מהווה מקור למנהגים ולנוסחים שונים, בהם תפילת 'מודה אני' שהוזכרה בו לראשונה. בסוף הספר נדפס פירושו למשנת "בן חמש שנים למקרא" וביאור לספר קהלת. רבים ממפרשי ה"שולחן ערוך" מביאים מדבריו וסומכים עליו.

[30] סדר היום פירוש משנת בן חמש שנים.

כשילד קטן עושה שטויות, זה לא סתם, זה חשוב! הוא עסוק בללמוד ולחוש את המציאות, הוא חש את החומרים ואת הסביבה, הוא מדען ואסור להפריע לו בשעת תפקידו.

"גדולה מזו אמרו רבותינו ז"ל: קטן אוכל נבלות, אין בית דין מצוויין להפרישו, ואף על פי שעושה מעשה איסור, כל שכן לתינוק. ובמקום שאינו עושה מעשה, אדרבה צריך לחנכו בכל ענין וכל מה שישאל יפיק לו רצונו הן מאכל הן משתה הן בכל דבר, כדי שלא יבא לידי חולי, שעיקר הבנין הוא היסוד, ולכן צריך שאלו השנים הראשונים צריך לנהוג גופו בכל עידונין להברותו ולחזקו בכל מיני חיזוקין.

אמרו עליו על רבי חנינא ע"ה, שהיה בן פ"ה שנה והיה נוטל מנעליו וחולצן בעומדו על רגל אחת, והיה אומר: חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי, הם שעמדו לי בעת זקנותי.

וכיוצא באלו צריך לנהוג בו בעניינים אחרים, ודברים של טעם הם, וצריך כל אדם לעמוד עליהם וללמדם לאנשי ביתו".

חמש השנים הראשונות הם הבסיס והיסוד, בדומה לאילן שגם בו בחמש השנים הראשונות מתעצם הכוח, ולכן בשלוש השנים הראשונות איננו קוטפים מפירותיו.